

A «BRITONENSIS ECCLESIAE»: ESTADO DA CUESTIÓN:

CARLOS ANDRÉS GONZÁLEZ PAZ

El estado actual de Santa María de Bretoña se reduce a una población de ciento y veinte vecinos poco más o menos, cuyas casas están considerablemente separadas unas de otras, como todas las de las aldeas de Galicia. Está situada en una llanura muy vistosa de dos leguas y media de circunferencia, colocada en una montaña despejada, que registra gran parte del territorio de Asturias, con la corta distancia de legua y media a las primeras iglesias de el obispado de Oviedo.

Casi en el centro de este plano, se reconocen los señales de uno de los mayores castros, o fortalezas antiguas, que tubo el Reyno de Galicia; los de el foso o muro principal ocupan cerca de quatro mil y quinientas toesas en quadro, y los de el contrafoso se estienden a la metad más. Dentro de este cerco está situada la parroquia, que es una iglesia dedicada a la Assumpción de Nuestra Señora.

Villaamil y Saavedra, *Noticias de la Santa Iglesia de Mondoñedo* [1763], fols. 2r-v.

Sen dúbida, en gran medida a *Britonensis ecclesiae* segue sendo un enigma na traxectoria histórica do cuadrante noroccidental da Península Ibérica nun abano temporal repleto de inseguridades debido á considerable carencia de fontes de información, con escasos e imprecisos testemuños escritos —abertos, neste sentido, á diversidade interpretativa— e unha notable ausencia de restos materiais. Con certeza, este déficit heurístico transformouse nun lastre que, ao menos desde o século XVIII, cando se comeza a detectar o interese polo coñecemento do pasado diocesano mindoniense, vén dificultando os intentos de reconstrución do devir das comunidades britonas asentadas en terras galegas. Non obstante, nas últimas décadas avanzouse de maneira significativa na formulación de novas hipóteses extraídas do exame dos datos conservados e da súa contextualización con outros acontecementos coetáneos e ulteriores.

Nos seus primeiros compases, esta contribución acode ao *Parrochiale Suevum*, obra singular redactada ao redor do ano 572, onde se revela a

complexa estruturación eclesiástico-diocesana do noroeste ibérico —a trazos grosos, debedora da actuación de Martiño de Dumio, arcebispo de Braga— na que se integraba Britonia, sinalándose que: *Ad sedem Britonorum ecclesias que sunt intro Britones una cum monasterio Maximi et que in Asturiis sunt*, é dicir, ‘a la sede de los britones <pertenecen> las iglesias que hay entre los britones, junto con el monasterio de Máximo, y las que están en Asturias’, segundo a tradución do egrexio académico pastoricense Antonio García y García. Agora ben, quen eran estes britóns, como e cando arribaron ao litoral mariñao e como influíron na afirmación do cristianismo na Galicia da Antigüidade Tardía seguen a ser interrogantes de difícil contestación, que arrostraremos a continuación coa necesaria cautela, sendo conscientes de que, cando se trata de singrar o *Mare Tenebrosum* britoniense, é más fácil naufragar nos acantilados das sereas que alcanzar indemnes as costas de Ítaca.

Así mesmo, debemos indicar que, baseándonos no carácter eminentemente divulgativo da obra de destino, escollemos unha forma sinxela de presentación do coñecemento histórico, cun texto accesible, sen aparato crítico nin recursos crípticos, coa dose xusta de erudición e unha relación final da bibliografía empregada. Con todo, en ningún caso esta elección supón un demérito da súa rigorosidade científica, atopándose a súa orixe na síntese da investigación desenvolvida no marco da nosa tese de doutoramento, que a estas alturas se atopa en proceso de edición.

Cando se afronta o asentamento britón e a formación da *Britonensis ecclesiae*, debe admitirse sen ambaxes que case non contamos con referencias seguras verbo das dúas variables esenciais, nin sobre a inmigración britona, nin acerca da articulación territorial, organización socioeconómica e ordenación político-administrativa da área cantábrica galaica no abano cronolóxico que se estende entre os séculos V e VIII. Conscientes desta complicada conjuntura histórica e historiográfica, ao longo deste capítulo abordaremos a contestación viable a varios interrogantes, comezando pola orixe potencial dos continxentes de migrantes documentados no setentrional galego na segunda metade do século VI.

Neste sentido, as alternativas limitarianse inicialmente a dúas zonas da fachada atlántico-europea.

Por unha banda, a antiga provincia romana de Britania que, abandonada pola autoridade imperial a principios do século V, ficou desguarnecida, illada e exposta ás incursións mariñas e terrestres de escotos, pictos e saxóns. De resultas destes acontecementos, as comunidades britanas acudiron a continxentes mercenarios xermánicos que, entre mediados do século V e mediados do século VI, servirían de vanguarda ao establecemento efectivo e masivo de anglosaxóns, cuxo proceso de conquista, instalación e colonización se consolidou a comezos do século VII.

O encarnizado enfrentamento causou unha intensa corrente migratoria, resultando factible que algún grupo de britóns fuxidos recalase no cuadrante noroeste da Península Ibérica. Así, ademais de determinados factores físicos vinculados coa dinámica atmosférica e a hidrografía mariña, debe terse en conta que os contactos entre Britania e Galecia —que acaso se remonten ao período megalítico— se viron favorecidos durante a dominación romana, coñecéndose a existencia de rutas marítimas que facilitarían esa travesía britona desde o litoral britano.

Por outra banda, a segunda opción sería a súa procedencia da Armórica, o territorio máis “celticizado” da Galia tardorromana. A súa proximidade xeográfica e sociocultural, incluso étnica, transformaría esta rexión continental no lugar privilexiado de asentamento de britóns escapados de Britania, até o extremo de consumarse a muda de corónimo, adquirindo finalmente a forma actual de Bretaña.

A remates do século V, a presión franca combinada con supostos problemas de saturación de inmigrantes e conflitos internos ou coa poboación autóctona obrigarían a unha nova diáspora britona, cuxo destino quizais entón se situou nas terras mariñas. Como acontece no caso anterior, tamén se testemuña a presenza de rutas marítimas nas fontes contemporáneas, evidenciándose viaxes entre a costa atlántica gala e o litoral cantábrico hispano desde a época galaicorromana ata os últimos compases do reino suevo.

En definitiva, ante a ausencia de información documental, literaria e/ou material determinante, mantense preceptivamente viva a incógnita sobre a orixe dos britóns arribados ao setentrión de Galicia, colocándose Britania e Armónica á cabeza da nómina de eventual proveniencia.

O segundo interrogante céntrase na cronoloxía da súa chegada que, baseándose nos datos dispoñibles, se localaría nun abano temporal comprendido, a trazos grosos, entre mediados do século V —o *terminus post quem* sería o ano final da crónica de Hidacio de Chaves [469]— e mediados do século VI —o *terminus ante quem* coincidiría coa data de celebración do primeiro concilio de Braga [561].

Os argumentos favorables a unha recalada temperá serían, en síntese, a integración britoniense na ordenación eclesiástica sueva, manifesta nas asembleas conciliares bracarenses da sexta centuria, e o nivel de desenvolvemento diocesano interno reflectido no *Parrochiale Suevum*. Se recorremos á historia comparada, no concilio de Tours [461] atopamos a *Mansuetus episcopus Britannorum*, que vagaba coa súa comunidade entre a Armónica e a Galia. Un século máis tarde, nun novo concilio de Tours [567] ordenábase que ningún *Brittanum* nin *Romanum* fose consagrado bispo sen o consentimento explícito do metropolitano ou, no seu defecto, dos restantes prelados da circunscripción de referencia. Así, observándose o acontecido en territorio armoricano, sería factible considerar que no caso galaico se precisaría un lapso semellante, atrasándose o seu desembarco á segunda metade do século V.

Non obstante, ao mesmo tempo existirían certos indicios que sinalarián cara a unha arribada tardía, non excesivamente afastada da celebración dos concilios suevos de Braga e da redacción do *Parrochiale Suevum*. Serían, de forma breve, a subscrición de Mailoc en último lugar nas actas bracarenses, a súa antropónimia de tradición “céltico-britona” e a suposta configuración étnica da *sedem Britonorum*, vinculada ao substrato eclesiástico de orixe. Neste sentido, a conclusión recomendable sería a aceptación da súa chegada avanzado o século VI.

Co noso coñecemento actual, inclinámonos no sentido dun asentamento temporán, encarnando

o bispo Mailoc a terceira ou cuarta xeración dunha inmigración britona que alcanzaría as terras da Mariña lucense na segunda metade do século V, seguramente no seu último terzo, tralo ano 469, cando remata a crónica de Hidacio de Chaves, onde nada se indica sobre a súa presenza no setentrión galaico.

Finalmente, en relación ao número de migrantes establecidos, simplemente supoñemos —acudindo á comparación con procesos posteriores, como o desprazamento de grupos hispano-godos nos séculos VIII e IX—, que a súa relevancia non sería cuantitativa —a cifra non alteraría sensiblemente a densidade demográfica local—, senón cualitativa, fornecendo á Galicia cantábrica de cadros eclesiásticos e sociais cualificados, seguramente necesarios debido ao carácter secularmente periférico desta área xeográfica.

A continuación, centrarémonos de modo cautelosamente breve —debido aos déficits heurísticos anteriormente enunciados— na organización social do territorio existente no momento da instalación britona no norte da Galicia tardoantiga.

En primeiro lugar, aínda que escasas, contamos cunha serie de intervencións arqueolóxicas levadas a cabo na orla costeira cantábrica, que fornecen datos acerca de xacementos localizados entre o río Eo (ao leste) e o río Mera (ao oeste). A información subministrada amósanos unha franxa cronolóxica comprendida entre os séculos V e VII, na que se evidencia unha dinámica definida polo trinomio “cambio >< adaptación >< converxencia”. Por unha parte, testemúñase o abandono conxuntural de certos establecementos, que son reocupados tras a normalización da situación ambiental e antrópica, e por outra parte, verícase o traslado de unidades de poboamento desde o litoral ao inmediato interior, sen que os novos emprazamentos se desvinculen do medio mariño. Ao mesmo tempo, no interior mariño e áreas limítrofes, asistiríase a un período de mudanzas desde o século V, inda insuficientemente examinado, no cal se constata a desaparición da ocupación de asentamentos castrexos como Viladonga.

En segundo lugar, con respecto á poboación —cuxa cuantificación resultaría unha elucubración—, sinalaremos como no estado actual do coñecemento, sería defendible a existencia dunha base demográfica e social indíxena de carácter xentilicio, que seguramente se combinaria cunha cristianización bastante superficial ou de raíz heterodoxa. Esta afirmación aséntase, entre outras fontes, na observación atenta tanto das circunstancias reflectidas no *Parrochiale Suevum* como da evolución histórica da diocese mindoniense medieval.

Efectivamente, como consecuencia da análise realizada, entendemos viable a presenza de realidades xentilicias na organización da poboación e do territorio cantábrico galaico con anterioridade á chegada dos continxentes britóns, que compartirían, nun grao de difícil estimación, unha articulación social e unhas crenzas relixiosas análogas. Estes elementos en común transformaríanse no fundamento de sinerxías e sincretismos construídos sobre a interacción e a influencia mutua en cuestións como os asuntos eclesiásticos —cunha igrexa cristiá britona máis desenvolvida— e a cultura material —sería unha achega autóctona crucial que, en parte, explicaría a invisibilidade arqueolóxica dos *britones*, sen lugares de habitación, áreas de inhumación, edificación común/monumental ou artefactos específicos coñecidos.

Por último, sucintamente expostos os definidores xerais do territorio e a súa poboación, verbo da ordenación gobernativa-administrativa das terras mariñas no momento da arribada britona debe salientarse de novo a falta de información, constatándose únicamente a acción militar sueva en Lugo no ano 460. Con todo, se tomamos en consideración determinadas referencias de Jordanes ou Gregorio de Tours, así como a lectura política das actas conciliares bracarenses e o *Parrochiale Suevum*, sería complicado non admitir, ainda que fose indiciariamente, certa extensión da autoridade sueva ás estremeiras setentrionais galaicas no século VI.

Abordados sumariamente aspectos vincellados coa proveniencia da inmigración britona e as características do territorio de instalación,

achegarémonos agora á organización da *Britonensis ecclesiae*, cuxa indagación segue condicionada pola escaseza de fontes.

Certamente, entre as particularidades sobranceiras desta igrexa cristiá encontrariase a súa natureza monástica e misional centrada no *clas* ou sé principal, a cuxa cabeza usualmente se atopaba un único individuo en quen normalmente confluían as dignidades de abade e bispo, combinando o liderado espiritual da comunidade de corte monacal —de base pactual, non enclaustrada e, ás veces, dúplice—, a administración canónica de clérigos e crentes —coa instrucción e ordenación de sacerdotes, a cura de almas, o proselitismo relixioso, etcétera— e, en moitos casos, a dirección gobernativa do territorio sometido á súa tutela.

En síntese, nese modelo teórico de orixe, a colectividade resultaría esencial, constituíndose a autoridade episcopal e o *clas* nas bases da existencia diocesana, namentres a referencia territorial sería secundaria ou vaga. Pero, evitando a tentación da súa transposición automática ás coordenadas da Galicia tardoantiga, escrutaremos os testemuños dispoñibles coa finalidade de determinar se os britóns, á altura da segunda metade do século VI, tras varias xeracións asentados nas terras mariñas, conservaban inmutable a súa tradición eclesiástica.

Segundo a historiografía clásica, o tratamento do carácter territorial da *Britonensis ecclesiae* sería superfluo, dado que reiteradamente se vén entendendo como unha diocese de natureza étnica. Con todo, consideramos que a explicación da organización britoniense como unha realidade xentilicia resulta apriorística e restritiva, debendo someterse a exame cuestións básicas, como que o continxente britón desembarcou nun territorio habitado e artellado, estendendo a súa presenza entre os ríos Eo (ao levante) e Eume (ao poñente) —a referencia á expansión asturiana sería apócrifa— coa aquiescencia ou, cando menos, sen a oposición violenta autóctona.

O tema central sería discernir se a sé de Britonia contaba, a mediados da sexta centuria, cunha vertente territorial, é dicir, se a súa xurisdicción diocesana abrangía únicamente os colectivos de orixe britona ou se, ao contrario, se estendía ao

conxunto do espazo setentrional galaico, aplicándose ao conxunto de poboadores, independentemente da súa condición étnica.

Así, se analizan as referencias incluídas no *Parrochiale Suevum* e nas actas do segundo concilio bracarense, non se constata a existencia de factores diverxentes que exclúan a territorialidade da sé britoniense; ainda máis, se recorremos a outros elementos como a lectura histórica da toponimia, documentariáse a presenza altomedieval de “corónimos-testemuña” como *Bretonia* e *Britonia* —convertidos na actualidade en Bertoña (A Capela, A Coruña) e Bretoña (A Pastoriza, Lugo)—, que se estiman como novas evidencias, ao entenderse dotados de semántica delimitadora.

Outro asunto que incidiría na súa territorialidade atoparíase na consideración coeva dos seus máximos responsables. Desde o primeiro bispo coñecido [Mailoc de Britonia], estritamente non se atesta a vixencia do modelo “céltico” descrito, é máis, nas asembleas eclesiásticas non se rexistran diferenzas no seu tratamento a respecto dos restantes prelados galaicos. Neste sentido, entre as subscricións do II concilio de Braga obsérvanse as mesmas fórmulas de natureza e significado eminentemente territorial: *Andreas Iriensis ecclesiae episcopus* [Andrés de Iria], *Polemius Asturicensis ecclesiae episcopus* [Polemio de Astorga] e *Mailoc Britonensis ecclesiae episcopus*.

En definitiva, estes e outros argumentos lévannos á conclusión de que, á altura da segunda metade do século VI, seguramente como resultado da confluencia de dinámicas endóxenas —baseadas na evolución interna e na relación de influencia mutua— e factores esóxenos —como a actividade de Martiño de Dumio—, existía unha única autoridade episcopal plenamente inserta na estrutura sueva, que estendía a súa potestade sobre as comunidades —de ascendencia britona, nativa, e quen sabe se mestiza— establecidas nun marco xeográfico setentrional (árabro e cantábrico), entre cujas características salientaba a ausencia de enclaves urbanos reidores.

Agora ben, se a natureza episcopal, diocesana, territorial e rural serían os grandes trazos definidores da *Britonensis ecclesiae*, como se organizaría internamente e no ámbito local? A resposta a este interrogante non debe obviar o feito de que, cando

arribaron os inmigrantes britóns ao setentrío da Galicia, había unha poboación autóctona cristia que contaría cunha elemental estruturación eclesiástica e certos lugares destinados ao culto, onde se desenvolvería a vida espiritual colectiva a cargo de individuos consagrados, descoñecendo se se trataría de clero residente ou misional, oriúndo das dioceses limítrofes.

Como resultado da superación da rudimentaria articulación descrita, seguramente a consecuencia das achegas recíprocas, aparecerían as *ecclesias* citadas no *Parrochiale Suevum*, transformadas nas células básicas da súa ordenación, sendo talvez equiparables a determinadas *parrochias* existentes en dioceses setentrionais como Lugo ou Iria. Con esta última afirmación, non se pretende defender unha identificación total —que probablemente implicaría o recurso a un único termo—, pero non dubidamos de que, tendo en consideración o medio e o momento históricos, seguían sendas converxentes.

Continuando coa cuestión territorial, sacaremos a colación a mención o enigmático *monasterio Maximi* que, á altura da segunda metade do século VI, intuímos actuaría como centro institucional da diocese britoniense. Desgraciadamente, a información dispoñible fidedigna e as conseguintes certezas son mínimas, testemuñándose dúbidas acerca da etimoloxía e semántica concretas da súa denominación —diferenciándose entre o “mosteiro de Máximo” [o antropónimo correspondería á advocación relixiosa, ao nome do fundador ou abade, a unha variante latinizada de Mailoc,...] e o “mosteiro máximo” [unha interpretación concordante coa súa identificación co *clas* britón, defendéndose desde certos sectores historiográficos a súa subsistencia no contexto cronoxeográfico e social descrito]; da súa localización —con Santa María de Bretoña (A Pastoriza, Lugo) e San Martiño de Mondoñedo (Foz, Lugo) como candidatos preferentes—, etcétera.

Sobre as súas características, nin as fontes literarias nin as investigacións arqueolóxicas ofrecen contestación. Se acudimos á analogía, quizabes existirían semellanzas co complexo construtivo tardoantigo de Dume (Portugal), en cuxo *locus* eclesiástico convivían un mosteiro —co seu abade e

a súa comunidade monástica, dedicados á oración e vida contemplativa— e unha área palaciana —funcionalmente sé e residencia episcopal, desde onde se atendería a administración diocesana—.

Igrexa parroquial de Santa María de Bretoña
(A Pastoriza, Lugo)

Antiga igrexa parroquial de Santa María de Bretoña

Tras a visión panorámica do factor territorial, nos vindeiros parágrafos someterase a observación a organización interna da diocese de Britonia, bosquexada a través das escasas, aínda que esclarecedoras, referencias incluídas no *Parochiale Suevum* e nas actas de concilios de Braga e Toledo celebrados entre os anos 561 e 675.

Desde a asistencia do bispo *Maliosus* [Mailoc] á primeira asemblea bracarense [561], compróbase

como os prelados britonienses se atopan imbricados na estrutura sueva, que alcanzou o seu cume no II concilio de Braga [572], en canto implicou a proclamación definitiva da unidade relixiosa católica e o establecemento de determinados fundamentos normativos destinados á administración eclesiástica e territorial do *Gallicense regnum*, de vida efémera debido á conquista visigoda no ano 585. Grazas ás súas actas, coñecemos unha igrexa galaica que comprende un total de trece sés episcopais divididas funcionalmente en dous *synodos* ou circunscripcións: a bracarense —con autoridade sobre os bispados situados entre os ríos Miño e Mondego— e a lucense —con potestade sobre as dioceses galegas, incluída Britonia, e a sé asturicense—.

O III concilio de Toledo [589] significou a oficialización da conversión de Recaredo e a unificación católica do reino visigodo. Entre os asistentes á asemblea, destaca o prelado da nova sé de Laniobriga e, entre os ausentes, o bispo de Britonia, existindo a posibilidade de que fose unha mostra da desconformidade britoniense ante a fundación laniobrense a custa da parte ártabra do seu termo diocesano. Avanzado o século VII, confírmase a presenza de *Metopius ecclesiae Britanniensis episcopus* no IV concilio de Toledo [633], de *Sonna sanctae ecclesiae Britanensis etsi indignus episcopus* no VII concilio de Toledo [646], do presbítero Macterico (vicario episcopal) no VIII concilio de Toledo [653] e de *Bela Britaniensis ecclesiae episcopus* no III concilio de Braga [675]. Así finalizaba un ciclo inaugurado coa sinatura de *Maliosus* cento catorce anos atrás.

En conclusión, a *Britonensis ecclesiae* amósase como unha diocese episcopal, cunha organización territorial en proceso de transformación e adaptación aos modelos imperantes nos reinos suevo e visigodo e cun clero organizado, é dicir, sen disimilitudes salientes a respecto de calquera outra diocese da provincia bracarense. Acaso as diferenzas teoricamente inherentes á sé britoniense terían existido nun primeiro momento, cronoloxicamente próximo á arribada mais, baseándose na documentación conservada, resulta complicado seguir sostendo a supervivencia incólume do presunto sistema eclesiástico do primixenio continxente britón á altura da segunda metade do século VI.

Nos últimos compases desta contribución, presentaremos dous episodios de gran relevancia na traxectoria da *Britonensis ecclesiae*, comezando pola fractura territorial acontecida coa aparición da sé de Laniobriga no Arco Ártabro, seguramente na cunca do río Lambre. A súa fundación debe incardinarse no contexto da conquista goda do noroeste da Península Ibérica, transformándose nunha quinta columna visigoda situada, a modo de cuña —como sucedeu co bispado de Calabria en terras lusas—, entre o tecido eclesiástico-territorial suevo, nunha fórmula de ocupación eficaz nun medio potencialmente hostil, nun instrumento de afirmación e irradiación do poder ocupante.

A entrada de Laniobriga na historia diocesana peninsular tivo lugar no III concilio de Toledo [589], asinando as actas o seu bispo Ermario —ao que se suman Brandila no XIII concilio de Toledo [683] e Sunagisio no XVI concilio de Toledo [693]—. A esta asemblea concorrerón, directamente ou a través de vigarios, a práctica totalidade de prelados galaicos (arianos e católicos), destacando así mesmo a ausencia britoniense, que se converte na tónica, no sentido de que, desde o establecemento laniobrense, en ningunha ocasión se documenta aos titulares de ámbalas dúas sés compartindo escenario.

As novas relativas á súa existencia centenaria desaparecen con anterioridade á invasión sarracena, esfumándose a súa memoria. Na época alto-medieval, cando se retoma o devir do tecido eclesiástico galego, Laniobriga non está, nin se evoca, nin se recrea... Este acontecemento ocasionou que, durante centurias, se obviase a súa historicidade e territorialidade, elementos de especial significación na evolución da diocese mindoniense, sobre todo ao longo dos séculos XI e XII.

Desafortunadamente, o epílogo do bispado de Britonia está envolto nunha escuridáde semellante. Como sinalamos parágrafos atrás, no ano 675 testemúñase ao bispo Bela, o derradeiro documentado, subscribindo as actas do III concilio de Braga, sen que dispoñamos de fontes que facilitem o coñecemento da desaparición desta diocese secular no canto de cisne do *regnum* visigodo. Segundo a tradición, a *Britonensis*

ecclesiae sería abandonada no marco da invasión islámica da Península Ibérica, ainda máis, afírmase a súa destrucción a mans do caudillo árabe 'Abd al-'Aziz b. Musa —descendente de Musa b. Nusayr e administrador de al-Ándalus no bienio 714-716—, aspectos ambos os dous verosímiles, non obstante, de necesaria e complicada demostración.

Sexa como for, non cabe dúbida de que a sé britoniense se extinguíu entre os séculos VII e VIII. Cando volvemos a ter constancia do mapa eclesiástico galaico, non existe nin sequera lembranza de Britonia, sen que, por exemplo, se refira na «Notitia Episcoporum» da *Crónica Albeldense*, nómina das dioceses do reino asturiano a finais do século IX. Con todo, esta cuestión non impidiu que, no contexto dos confrontamentos territoriais ocorridos entre os bispedos de Mondoñedo, Oviedo, Lugo e Braga nos séculos XI e XII, se asegurase —a través de escrituras creadas, interpoladas ou falsificadas— a súa continuidade histórica, a súa restauración na igrexa dumiene instalada en terras mindonienses ou a súa conversión na sé ovetense.

Aínda que esa supervivencia da *Britonensis ecclesiae* nas fontes cristiás sería o resultado dunha manipulación interesada, no caso das crónicas musulmás a súa mención deberíase á utilización de antigos textos, sen contrastar coa súa realidade coeva. Neste sentido, na segunda metade do século XI, o xeógrafo andalusí Abu 'Ubayd al-Bakri cita unha suposta *Divisio Constantini*, na que se describiría a división de Hispania en seis grandes provincias. A circunscripción galaica abarcaba os termos de *Yilliqiya* [Gallaecia] e *Šaltayana* [Saldaña], contando cunha sé metropolitana —establecida na cidade de *Braqara*— e doce dioceses máis, incluída *Britaniya* [Britonia].

Á hora de afrontar a conclusión, debemos insistir na dificultade de sintetizar a evolución histórica e a organización eclesiástica da diocese britoniense, unha materia repleta de arestas ocasionadas pola disposición dunha información escasa e fragmentaria, que intríca o ofrecemento de respostas rotundas. Así, nestas páxinas asístese a unha prospección polo transcurso da sé de Britonia, levándose a cabo unha serie de catas en asuntos complexos, a respecto dos cales

resulta quimérico determinar a *veritas* histórica, limitándose as posibilidades praticamente ao *se non e vero, e ben trovato.*

Negro sobre branco, presentamos unha serie de hipóteses, sempre abertas a discusión, baseadas na interpretación das fontes consultadas, analizadas desde unha perspectiva que pretende transcender os límites da *Britonensis ecclesiae* e, en cada momento, contextualizar o seu decurso no medio histórico concreto.

Nese sentido, dadas a natureza da obra e a extensión solicitada, simplemente esbozamos os argumentos que sosteñen a consideración de feitos como a arribada da inmigración britona que, seguramente desde Britania ou Armórica, alcanzaría as terras da Mariña luguesa na segunda metade do século V, establecéndose nunha extensa área xeográfica situada entre os ríos Eo e Eume, que se caracterizaría por unha escasa densidade demográfica, un contado desenvolvemento territorial, un limitado impacto da romanización, unha nula presenza do fenómeno urbano e unha significativa pegada do factor xentilicio.

Así mesmo, supoñemos (as certezas resultan difíciles) que ese continxente britón traería consigo os seus modelos de organización social e eclesiástica mais, cando as fontes literarias nos amosan a súa realidade a mediados do século VI, non se evidencia a conservación dos elementos propios da tradición “céltica” orixinaria. Ao contrario, obsérvase unha *Britonensis ecclesiae* inserta nas estruturas de articulación do reino suevo, convertida nunha sé episcopal, diocesana, territorial, rural e mestiza —en canto englobaría aos descendentes dos *britones* e ás comunidades autóctonas—, na cal o *monasterio Maximi* e as *ecclesias* mencionadas no *Parrochiale Suevum* desempeñarían unha función relevante na súa ordenación interna e local.

A conquista visigoda do cuadrante noroeste da Península Ibérica implicou mudanzas significativas que afectaron á súa configuración política —coa transferencia do centro de gravidade desde a cidade bracarense á urbe lucense— e diocesana —coa toma de decisións (como a instalación de bispos arrianos en determinados núcleos a norte e sur do

rio Miño) destinadas á neutralización da oligarquía episcopal católica sueva—. A sé de Britonia non permaneceu indemne nestas circunstancias, véndose alterada a súa territorialidade coa constitución da cátedra laniobrense no Arco Ártabro a finais da sexta centuria. Desde este instante, vistas as fontes de información dispoñibles, a *Britonensis ecclesiae* comezou un lánguido esmorecemento —por exemplo, son escasas as asistencias ás assembleas conciliares—, ficando na intimidade das densas néboas mariñas o canto de cisne britoniense, ámentres Mailoc descansaba eternamente entre maceiras.

BIBLIOGRAFÍA

- Alcock, Leslie, *Arthur's Britain: History and Archaeology AD 367-634* (Londres: Penguin, 1989).
- Alonso Romero, Fernando, *Relaciones atlánticas prehistóricas entre Galicia y las Islas Británicas y medios de navegación* (Vigo: Castrellos, 1976).
- Alonso Romero, Fernando, "Las embarcaciones y navegaciones en el mundo celta de la Edad Antigua a la Alta Edad Media", en *Guerra, exploraciones y navegación del mundo antiguo a la Edad Moderna* (A Coruña: Universidade da Coruña, 1995), pp. 111-45.
- Arias Vilas, Felipe, "Os últimos traballos arqueolóxicos no Castro de Viladonga (Castro de Rei, Lugo): 1988-1998", *Brigantium* 12 (2000): 187-98.
- Arnold, Christopher J., *Roman Britain to Saxon England: an archaeological study* (Londres: Croom Helm, 1984).
- Balil Illana, Alberto, "Galicia y el comercio atlántico en época romana", en *Actas do II Congresso Nacional de Arqueología* (Coimbra: Ministério da Educação Nacional, 1971), vol. 2, pp. 341-6.
- Baliñas Pérez, Carlos, *Do mito á realidade: a definición social e territorial de Galicia na Alta Idade Media (séculos VIII e IX)* (Santiago de Compostela: Fundación Universitaria de Cultura, 1992).
- Baliñas Pérez, Carlos, "Terra, tempo e xente. As orixes altomedievais da comarcalización de Galicia", en Rosario Álvarez, Francisco Dubert García e Xulio Sousa Fernández (eds), *Lingua e territorio* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega; Instituto da Lingua Galega, 2006), pp. 93-101.
- Baliñas Pérez, Carlos e González Paz, Carlos Andrés, "De Mailoc a san Rosendo: los orígenes de la sede mindoniense", en Francisco Singul (ed.), *Rudesindus: la tierra y el templo* (Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 2007), pp. 30-51.
- Baliñas Pérez, Carlos e González Paz, Carlos Andrés, "Del castro al puerto: la villa de Burela y los orígenes del poblamiento medieval del litoral cantábrico gallego", *En la España Medieval* 40 (2017): 375-407.
- Bassett, Steven (ed.), *The Origins of Anglo-Saxon Kingdoms* (Londres; Nova York: Leicester University Press, 1989).
- Bernier, Gildas, "As igrexas bretonas en Galicia", *Boletín do Museo Provincial de Lugo* 1 (1983): 67-74.
- Cal Pardo, Enrique, *Episcopologio Mindoniense*, Anexo de *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 28 (Santiago de Compostela: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2003).
- Carriero Tejedo, Manuel, "Locus Sancti Martini (ss. VIII-XII)", *Estudios Mindonienses* 25 (2009): 27-78.
- Chadwick, Nora K., *The Age of the Saints in the Early Celtic Church* (Londres: Oxford University Press, 1961).
- Chadwick, Nora K., "The Colonization of Brittany from Celtic Britain", *Proceedings of the British Academy* 51 (1965): 235-99.
- Chadwick, Nora K., *Early Brittany* (Cardiff: University of Wales Press, 1969).
- Chamoso Lamas, Manuel, "Las primitivas diócesis de Britonia y de San Martín de Mondoñedo a la luz de recientes descubrimientos", *Bracara Augusta* 21 (1967): 356-9.
- Chamoso Lamas, Manuel, "Avance informativo sobre las excavaciones arqueológicas realizadas en Bretoña (Lugo) durante las campañas de 1970 y 1971", *Noticiario Arqueológico Hispano* 4 (1975): 267-71.
- Collingwood, Robin George e MYRES, John Nowell Linton, *Roman Britain and the English Settlements* (Nova York: Biblo and Tannen, 1990).
- Concilios visigóticos e hispano-romanos, ed. de José Vives (Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1963).
- Crónicas Asturianas, ed. de Juan Gil Fernández, José L. Moralejo e Juan I. Ruiz de la Peña (Oviedo: Universidad de Oviedo, 1985).
- Dark, Ken, *Britain and the End of the Roman Empire* (Stroud: Tempus, 2000).
- David, Pierre, *Études historiques sur la Galice et le Portugal du VIe au XIIe siècle* (Lisboa: Institut Français au Portugal, 1947).
- Díaz, Pablo C., "Gallaecia: de reino suevo a provincia visigoda", en Gerardo Pereira-Menaut (coord.), *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego. I. Historia* (Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego; A Editorial da Historia, 1997), vol. 1, pp. 253-78.

- Díaz, Pablo C., "El *Parrochiale Suevum*: organización eclesiástica, poder político y poblamiento en la *Gallaecia tardoantigua*", en Julio Mangas Manjarrés e Jaime Alvar Ezquerra (eds), *Homenaje a José María Blázquez* (Madrid: Ediciones Clásicas, 1998), vol. 6, pp. 35-48.
- Díaz, Pablo C., *El reino suevo (411-585)* (Madrid: Akal, 2011).
- Díaz, Pablo C., "La organización del espacio y el control del territorio en la *Gallaecia germánica*", en Gerardo Pereira-Menaut e Ermelindo Portela Silva (eds), *El territorio en la historia de Galicia: organización y control, siglos I-XXI* (Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2015), pp. 37-95.
- Díaz, Pablo C. e Menéndez-Bueyes, Luís R., "Gallaecia in Late Antiquity: The Suevic Kingdom and the Rise of Local Powers", en James D'Emilio (ed.), *Culture and Society in Medieval Galicia: A Cultural Crossroads at the Edge of Europe* (Leiden; Boston: Brill, 2015), pp. 146-75.
- Díaz y Díaz, Manuel C., "Orígenes cristianos en Lugo", en *Actas del Coloquio Internacional sobre el Bimilenario de Lugo* (Lugo: Patronato del Bimilenario de Lugo, 1977), pp. 237-50.
- Díaz y Díaz, Manuel C., "La cristianización en Galicia", en Casimiro Torres, Felipe Arias Vilas, Tomás Mañanes, Alberto Balil ... [et al.], *La romanización de Galicia*, 2ª edic. (Sada, A Coruña: Ediciones del Castro, 1992), pp. 105-20.
- Díaz y Díaz, Manuel C., "Notas sobre el distrito de Lugo en la época sueva", *Helmántica*, 46/139-141 (1995): 227-42.
- Fleuriot, Léon, *Les origines de la Bretagne* (París: Payot, 1980).
- Flórez, Enrique, *España Sagrada*, 18 (Madrid: Oficina de Antonio Marín, 1764).
- Fontes, Luís F. de Oliveira, "Salvamento Arqueológico de Dume (Braga). Resultados das Campanhas de 1989-90 e 1991-92", *Cadernos de Arqueología* 8-9 (1991-1992): 199-230.
- Freire Camaniel, José, *Gallaecia. Antigüedad, intensidad y organización de su cristianismo (siglos I-VII)* (A Coruña: Fundación Barrié, 2013).
- Galliou, Patrick, "L'Armorique et le monde celtique", en Yvon Cosquer, Robert Omnes e Helios Jaime (eds), *Les Celtes et la Péninsule Ibérique* (Brest: Université de Bretagne Occidentale, 1999), pp. 141-66.
- Galliou, Patrick e JONES, Michael, *The Bretons* (Oxford: Blackwell, 1996).
- García y García, Antonio, "Ecclesia Britoniensis", *Estudios Mindonienses* 2 (1986): 121-34.
- García y García, Antonio, *Historia de Bretoña* (Lugo: Deputación Provincial de Lugo, 2000).
- García Moreno, Luís A., "Ecclesia Britonensis. ¿El más extremo asentamiento de los britones en la Antigüedad Tardía?", en *Pasado y presente de los estudios celtas* (Ortigueira, A Coruña: Fundación Ortegalia, 2007), pp. 579-93.
- González Paz, Carlos Andrés, *O bispo de Mondoñedo na Idade Media: territorio, comunidade e poder* (Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2015), tese de doutoramento realizada baixo a dirección académica do Profesor Dr. Carlos Baliñas Pérez (USC).
- Gregory of Tours: The History of the Franks*, ed. e trad. de Lewis Thorpe (Londres: Penguin, 1974).
- Higham, Nicholas J., *The English Conquest: Gildas and Britain in the Fifth Century* (Manchester; Nova York: Manchester University Press, 1994).
- Hydace, *Chronique*, ed. e trad. de Alain Tranoy (2 vols, París: Les Éditions du Cerf, 1974).
- Koller, Erwin e Laitenberger, Hugo (eds), *Suevos - Schwaben. Das Königreich der Sueben auf der Iberischen Halbinsel (411-585)* (Tubinga: Gunter Narr Verlag Tübingen, 1998).
- Livermore, Harold, "The Britons of Galicia", *Estudios Mindonienses* 3 (1987): 355-64.
- López Quiroga, Jorge, *El final de la Antigüedad en la Gallaecia: la transformación de las estructuras de poblamiento entre Miño y Duero (siglos V al X)* (A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 2004).
- López Quiroga, Jorge e Rodríguez Lovelle, Mónica, "De los vándalos a los suevos en Galicia: una visión crítica sobre su instalación y organización territorial en el noroeste de la Península Ibérica en el siglo V", *Studia Historica. Historia Antigua* 13-14 (1995-1996): 421-36.

- Loyer, Olivier, *Les Chrétientés celtiques* (París: Presses Universitaires de France, 1965).
- Martini Episcopi Bracarensis Opera Omnia*, ed. de Claude W. Barlow (New Haven, CT: Yale University Press, 1950).
- Mathisen, Ralph W., "Barbarian Bishops and the Churches "in Barbaricis Gentibus" during Late Antiquity", *Speculum* 72/3 (1997): 664-97.
- Myres, John Nowell Linton, *The English Settlements* (Oxford: Clarendon Press, 1986).
- Orlandis, José, *Historia del reino visigodo español* (Madrid: Rialp, 1988).
- Orlandis, José e Ramos-Lissón, Domingo, *Historia de los concilios de la España romana y visigoda* (Pamplona: Universidad de Navarra, 1986).
- Reigosa, Francisco, "La antigua sede episcopal de Britonia", *Boletín de la Comisión provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo* 5/37-38 (1952): 19-25.
- Richards, Melville, "Mailoc", *Habis* 3 (1972): 159.
- Rodríguez Lovelle, Mónica e López Quiroga, Jorge, "El poblamiento rural en torno a Lugo en la transición de la antigüedad al feudalismo (ss. V-X)", *Cuadernos de Estudios Gallegos* 47/113 (2000): 53-76.
- Rodríguez Resino, Álvaro, *Do Imperio Romano á Alta Idade Media. Arqueoloxía da Tardoantigüidade en Galicia (séculos V-VIII)* (Noia, A Coruña: Toxosoutos, 2005).
- Sánchez Sánchez, Xosé Manuel, "Una perspectiva teórica de la arqueología sueva", *Estudios Mindonienses* 16 (2000): 507-24.
- Snyder, Christopher A., *The Britons* (Oxford: Blackwell, 2003).
- Thomas, Charles, *Christianity in Roman Britain to AD 500* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1981).
- Thomas, Charles, *Celtic Britain* (Londres: Thames and Hudson, 1986).
- Thompson, Edward Arthur, "Gildas and the History of Britain", *Britannia* 10 (1979): 203-26.
- Torres Rodríguez, Casimiro, *El reino de los suevos* (A Coruña: Fundación Barrié de la Maza, 1977).
- Torres Rodríguez, Casimiro, *La Galicia romana* (A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1982).
- Torres Rodríguez, Casimiro, *Paulo Orosio: su vida y sus obras* (A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1985).
- Tovar, Antonio, "Un obispo con nombre británico y los orígenes de la diócesis de Mondoñedo", *Habis* 3 (1972): 155-8.
- Tranoy, Alain, "Les Chrétiens et le rôle de l'évêque en Galice au Vème siècle", en *Actas del Coloquio Internacional sobre el Bimilenario de Lugo* (Lugo: Patronato del Bimilenario de Lugo, 1977), pp. 251-60.
- Varona y Gamarra, Pedro [Manuel Francisco Navarrete Ladrón de Guevara], *Theatro Eclesiástico de la Santa Iglesia de Mondoñedo*, Arquivo da Catedral de Mondoñedo, Arm. 3, nº 38 [1705].
- Villaamil y Saavedra, Francisco Antonio, *Noticias de la Santa Iglesia de Mondoñedo*, Biblioteca Nacional de España, MSS/5928 [1763].
- Young, Simon, *Britonia: caminos nuevos* (Noia, A Coruña: Toxosoutos, 2004).